

mag. Adela Pukl, mag. Anja Jerin

Slovenski etnografski muzej / Slovenian Ethnographical Museum

e-naslov: adela.pukl@etno-muzej.si

anja.jerin@etno-muzej.si

Izzivi in problemi pri »registriranju« nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji

Challenges and problems of “registering” intangible cultural heritage in Slovenia

Izvleček

Slovenski etnografski muzej je leta 2011 prevzel naloge Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine in s tem (v skladu z ZVKD-1, 2008) tudi delno skrb za implementacijo Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003) v slovenskem prostoru, kar med drugim obsega tudi pripravo predlogov za vpis enot nesnovne kulturne dediščine v nacionalni Register nesnovne kulturne dediščine.

Kot Koordinator se Slovenski etnografski muzej pri svojem delu že od prvega dne sooča s številnimi izzivi. Enotnega vzorca za vpis enot nesnovne kulturne dediščine v Register namreč ne more oblikovati, saj so pri številnih elementih v ospredju njihove posebnosti, ki zahtevajo dodatne raziskave in sklepanje kompromisov, in to tako na terenu med nosilci dediščine kot med strokovnjaki. Uspešno sodelovanje Slovenskega etnografskega muzeja kot Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine z nosilci v preteklih letih se odraža tudi v številu evidentiranih nosilcev v Registru. Kot Koordinator se Muzej sooča tudi z različnimi željami posameznikov, težavami z lastninjenjem dediščine in z željo po »zaščiti« z vpisom v Register, »zamrzovanjem« dediščine, povezane s certificiranjem, z živostjo dediščine ipd. Predvsem pa se morajo vsi vpletenci v obravnavo, raziskovanje in dokumentiranje nesnovne kulturne dediščine, tako posamezniki kot ustanove, dobro zavedati zahteve po celostni obravnavi kulturne dediščine.

Ključne besede: nesnovna kulturna dediščina, nosilci dediščine, Register nesnovne kulturne dediščine, Unesco

Abstract

In 2011, the Slovenian Ethnographic Museum took on the role of the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, as well as (in line with the Cultural Heritage Protection Act, 2008) partial responsibility for the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) in Slovenia which, among other things, encompasses the preparation of proposals of elements for entry in the national Register of the Intangible Cultural Heritage.

Since day one, those involved in this process have been faced with numerous challenges. A unified form for the entry of elements in the Register cannot be created, since many have specific characteristics that demand additional research and compromises, both in the field among the bearers of the heritage and among the experts studying it. In recent years, successful cooperation has been established with the bearers, which is reflected in the number of bearers documented in the Register. In addition, we are faced with the conflicting wishes of individuals, with the privatisation of heritage and a desire to “protect” it by registering it, with the “freezing” of heritage in connection with certification, with the aliveness of the heritage, etc.

It is important that everyone involved in dealing with, researching and documenting intangible cultural heritage is aware that it is necessary to view cultural heritage comprehensively. Intangible heritage is part of cultural heritage, with the latter comprising of movable, immovable and cultural landscape, which together form a whole and are inextricably linked.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, bearers of the heritage, Register of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO

Uvodne misli

Kot skupek kulturnih izrazov, tesno povezanih z identiteto, raznolikostjo in s spoštovanjem posameznika in skupnosti, se je v osemdesetih letih 20. stoletja v okvirih delovanja Unescovih mehanizmov javil termin nesnovna kulturna dediščina (Š. SPANŽEL 2012, str. 9). Danes se zanimanje za to zvrst dediščine v Sloveniji povečuje tako med njenimi nosilci kot raziskovalci. To lahko razumemo kot posledico sistematičnega evidentiranja, dokumentiranja in preučevanja elementov nesnovne kulturne dediščine, katerih pravna podlaga je Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine (v nadaljevanju Konvencija), sprejeta oktobra 2003 na 32. zasedanju Unesca v Parizu. S podpisom Konvencije se države¹ zavežejo, da bodo z njeno implementacijo, predvsem z oblikovanjem in vodenjem nacionalnih seznamov, poskrbele za varovanje nesnovne kulturne dediščine. Ob tem se službe varovanja nesnovne kulturne dediščine srečujejo s številnimi izzivi, ki zahtevajo sklepanje kompromisov in iskanje skupnih poti k cilju ohranjanja nesnovne kulturne dediščine v nacionalnih geografskih mejah.

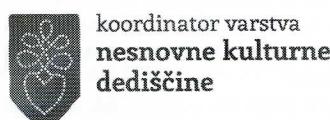
Pravni okvir varovanja nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji²

Državni zbor Republike Slovenije je decembra 2007 sprejel Zakon o ratifikaciji Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine; Zakon je začel veljati naslednje leto. Po Konvenciji nesnovna kulturna dediščina pomeni:

»Prakse, predstavitev, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine. Skupnosti in skupine nesnovno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino« (MKVNKD 2007, člen 2).

Leta 2008 je bilo varovanje nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji v skladu s Konvencijo implementirano v Zakon o varstvu kulturne dediščine (v nadaljevanju ZVKD-1), ki je vpeljal termin *živa dediščina*. Termin je veljal do konca maja 2016, ko je bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah ZVKD-1, s katerim je začel veljati termin *nesnovna dediščina*.

Leta 2008 je bila vzpostavljena javna služba varovanja nesnovne kulturne dediščine. Opravlja jo Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine (v nadaljevanju Koordinator). Med letoma 2009 in 2010 je naloge in obveznosti Koordinatorja opravljala Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU,³ leta 2011 pa je Ministrstvo za kulturo za Koordinatorja s sklepom določilo Slovenski etnografski muzej.⁴

Logotip Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine.

¹ Do 10. 6. 2016 je Konvencijo ratificiralo 171 držav članic Unesca (Internetni vir 1, 13. 12. 2016).

² Več o vzpostavitvi sistema varovanja nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji v K. KOVAČEC NAGLIČ 2012, str. 18–19; N. ŽIDOV 2012, str. 149–154.

³ Več v N. ŽIDOV 2012, str. 22–24.

⁴ N. ŽIDOV 2012, str. 154.

Za potrebe vodenja evidence elementov nesnovne kulturne dediščine na območju Republike Slovenije je bil kot neke vrste seznam,⁵ zasnovan Register nesnovne kulturne dediščine (v nadaljevanju Register), v katerem so elementi razvrščeni v šest zvrsti: ustno izročilo in ljudsko slovstvo, uprizoritve in predstavitev, šege in navade, znanja o naravi in okolju, gospodarska znanja in veščine ter drugo (Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, člen 7).

Trenutno stanje nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji

Pobudnik za vpis nesnovne kulturne dediščine v nacionalni Register je lahko vsak. Pobude zbira Koordinator, o njihovi primernosti za vpis pa trikrat letno presoja Delovna skupina Koordinatorja.⁶ Za pobude, ki jih Delovna skupina potrdi kot primerne, Koordinator pripravi predlog za vpis in ga predloži Ministrstvu za kulturo, ki vodi in posodablja Register.⁷

Prva enota, Škofjeloški pasijon, je bila v Register vpisana decembra 2008. Do konca decembra 2016 je bilo v Register vpisanih 56 enot in 157 nosilcev nesnovne kulturne dediščine.⁸

Elementi nesnovne kulturne dediščine, ki so jih strokovnjaki prepoznali za spomenik, so razglašeni za *nesnovno kulturno dediščino lokalnega ali državnega pomena*.⁹ Pobudo za razglasitev lahko da vsak, predlog za razglasitev pa pripravi Koordinator v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo in s strokovnjaki. V nadaljevanju postopka pristojno ministrstvo pripravi odlok o razglasitvi, s katerim javnost seznanji na javni obravnavi. Za elemente nesnovne kulturne dediščine državnega pomena akt o razglasitvi sprejme Vlada RS, za elemente nesnovne kulturne dediščine lokalnega pomena pa predstavniški organ lokalne skupnosti. Z njihovo razglasitvijo se potrdijo strokovna ovrednotenja in prizna družbeni pomen izbranih elementov nesnovne kulturne dediščine za državo oz. lokalno skupnost (K. KOVAČEC NAGLIČ 2012, str. 17). Za nesnovno kulturno dediščino državnega pomena je bilo do konca decembra 2016 razglašenih osem elementov nesnovne kulturne dediščine.¹⁰ Razglasitev enot za nesnovno kulturno dediščino državnega pomena je zadnji korak na poti priprave nominacije za uvrstitev na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva¹¹ (v nadaljevanju Reprezentativni seznam). Seznam je eden od treh mehanizmov¹² varovanja nesnovne kulturne dediščine na mednarodni ravni. Unescov Medvladni odbor za varovanje nesnovne kulturne dediščine je 1. 12. 2016 na Reprezentativni seznam kot prvo slovensko enoto vpisal Škofjeloški pasijon,¹³ ki se je s tem uvrstil v zakladnico elementov nesnovne svetovne kulturne dediščine.¹⁴

⁵ Vpis je strokovno ovrednotenje nesnovne kulturne dediščine brez formalnopravnih posledic za nosilce (K. KOVAČEC NAGLIČ 2012, str. 16).

⁶ Delovno skupino sestavljajo predstavniki Slovenskega etnografskega muzeja, strokovnjaki iz regionalnih muzejev in Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, predstavniki Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Ministrstva za kulturo.

⁷ Več o postopku oddaje pobude za vpis v Register v A. PUKL 2012, str. 30–32.

⁸ http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_nesnovne_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_nesnovne_kulturne_dediscine/ (19. 12. 2016).

⁹ Do konca maja 2016 se je uporabljjal termin Živa mojstrovina lokalnega ali državnega pomena.

¹⁰ Škofjeloški pasijon, Cerkljanska laufarija, Obhodi kurentov, Drežniški in Ravenski pust, Izdelovanje ljubenskih potic, Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas, Klekljanje idrijske čipke, Klekljanje slovenske čipke.

¹¹ Na dan 13. 12. 2016 je bilo na Reprezentativni seznam uvrščenih 366 elementov nesnovne dediščine (Internetni vir 2, 13. 12. 2016).

¹² Preostala dva sta: Unescov Seznam nesnovne kulturne dediščine, ki jo je nujno nemudoma zavarovati, in Register dobrih praks varovanja nesnovne kulturne dediščine.

¹³ Več o prvem slovenskem vpisu na Reprezentativni seznam na povezavi: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/RL/skopja-loka-passion-play-01203> (13. 12. 2016).

¹⁴ Pri pripravi nominacije za vpis Škofjeloškega pasijona na Reprezentativni seznam so sodelovali predstavniki in predstavnice Škofje Loke, Slovenskega etnografskega muzeja kot Koordinatorja in Ministrstva za kulturo.

Uprizoritev Škofjeloškega pasijona, 2015 (Foto: A. Jerin).

Promocija nesnovne kulturne dediščine

V preteklih petih letih smo v Slovenskem etnografskem muzeju kot Koordinator na različne načine promovirali nesnovno kulturno dediščino v Sloveniji – tisto, ki je že vpisana ali je na poti v Register, tisto, ki je razglašena za nesnovno kulturno dediščino posebnega pomena ali pa je bila nominirana za vpis na Unescov Reprezentativni seznam. Promoviranje te dediščine v različnih medijih (razstavah, publikacijah, dogodkih, simpozijih, festivalih, spletnih straneh itd.) se odraža v njeni prepoznavnosti in povečanem zanimanju zainteresirane javnosti tako za nacionalni Register kot tudi vpis na Unescova seznama in v Register.

Za večjo prepoznavnost vpisanih elementov in promocijo nesnovne kulturne dediščine v Muzeju redno posodabljam spletno stran Koordinatorja, ki je dostopna tako v slovenskem¹⁵ kot angleškem jeziku¹⁶ in je pomemben vir informacij za vsakogar, ki išče podatke o načinu varovanja nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji in mednarodnem prostoru (od nacionalnega registra do Unesco). Leta 2014 smo v muzeju za boljšo predstavitev posameznih enot nesnovne kulturne dediščine na spletno stran začeli dodajati tudi karakteristične video prikaze.¹⁷

Med letoma 2011 in 2016 smo zaposleni v SEM letno pripravili vsaj eno razstavo, na kateri smo predstavili elemente nesnovne kulturne dediščine, uvrščene v različne zvrsti. Leta 2012 smo predstavili v Register vpisano pustno dediščino Slovenije, leto pozneje velikonočno dediščino, leta 2014 tradicionalno izdelovanje papirnatih rož in nesnovno kulturno dediščino Slovenije skozi fotografije. Sodelovali smo pri osnovanju razstave Slovanski karnevali, ki

¹⁵ <http://www.nesnovnadediscina.si>.

¹⁶ <http://www.nesnovnadediscina.si/en>.

¹⁷ Do konca decembra 2016 smo enotam v Registrju, ki so dostopne na spletni strani Ministrstva za kulturo, dodali devet video prikazov (http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_nesnovne_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_nesnovne_kulturne_dediscine/ (19. 12. 2016)), na spletni strani Koordinatorja pa je v Register vpisanim enotam dodanih 19 video prikazov (Internetni vir 3, 19. 12. 2016).

jo je pod okriljem Unesca in v sodelovanju z dvanajstimi evropskimi državami postavljal Forum slovanskih kultur junija 2014 na sedežu Unesca v Parizu. Razstava je vključevala tudi predstavitev pustovanj v Sloveniji, aprila 2015 pa je bila na ogled tudi v Slovenskem etnografskem muzeju.

Istega leta sta razstavi Tradicionalno izdelovanje papirnatih rož in Nesnovna kulturna dediščina skozi fotografije gostovali v Škofji Loki. V pustnem času leta 2016 smo skupaj z Lutkovnim muzejem Ljubljana pripravili razstavo Pust ima veliko obrazov, marca 2016 pa predstavili ribniško suhorobarstvo in gostili razstavo Muzeja Ribnica o krošnjarstvu na Slovenskem.

Pomemben segment Koordinatorjevega dela sta tudi udeležba in organizacija srečanj, simpozijev in konferenc. Leta 2013 smo ob 10. obletnici Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine organizirali mednarodno konferenco, leto pozneje pa mednarodno konferenco Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom. Leta 2015 smo skupaj s Konzorcijem rokodelskih centrov organizirali 1. Slovenski rokodelski festival.

Utrinek s 1. Slovenskega rokodelskega festivala 2015 (Foto:A. Jerin).

Pomembna aktivnost za osveščanje in promocijo nesnovne kulturne dediščine je tudi izdajanje publikacij. Leta 2012 smo kot Koordinator izdali *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*, leta 2014 dvojezično publikacijo z naslovom *Promocija nesnovne kulturne dediščine: Ob 10. obletnici Unescove Konvencije*. Leta 2015 smo v publikaciji *Register žive kulturne dediščine (2008–2015)* predstavili vse v Register vpisane enote. V začetku leta 2016 smo izdali publikacijo *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom*, konec leta 2013 in konec leta 2016 pa koledarja, v katerih smo s kratkimi opisi v slovenskem in angleškem jeziku ter s fotografijami predstavili enote nesnovne kulturne dediščine, v tekočem letu vpisane v Register.

Izzivi in težave pri soočanju stroke z nesnovno kulturno dediščino

Na začetku 21. stoletja je svet v sklopu kulturne dediščine »odkril« široko področje novih težav, povezanih s številnimi kulturnimi bogastvi, imenovanimi nesnovna kulturna dediščina (M. SANTOVA 2014, str. 7). Kot Koordinator se v Slovenskem etnografskem muzeju že od začetka soočamo s številnimi izzivi in problematikami, ki jih odpira implementacija Unescove Konvencije v slovenskem prostoru.

»Koordinatorstvo varstva žive (nesnovne) kulturne dediščine je za muzej velik izziv, saj ga postavlja v središče izredno živahnega dogajanja na področju nesnovne kulturne dediščine, tako v Sloveniji kot na globalnem prizorišču. Sooča ga s strokovnimi izzivi, kot sta evidentiranje nesnovne kulturne dediščine in še zlasti spremljanje odnosa nosilcev dediščine do njihovih dejavnosti, pri čemer je za nekatere dediščina žlahtna kategorija in jo želijo ohranjati tako rekoč nedotaknjeno, za druge je medij za (re)vitalizacijo lokalne skupnosti in kot taka odprt sistem za spremembe in inovacije, za tretje bolj ali manj turistična ali tržna priložnost« (B. ROGELJ ŠKAFAR 2014, str. 25).

Že pri implementaciji Konvencije v ZVKD-1 je bila nesnovna dediščina strokovno neustrezno poimenovana: zanjo se je uveljavil termin *živa kulturna dediščina*. Termin je predvsem med nosilce nesnovne kulturne dediščine vnašal zmedo, saj so si pod imenom npr. predstavljeni tudi vinsko trto. Ob tem je bil cilj pobudnikov vpisa pridobitev Unescovega znaka, ne glede na vrsto dediščine, konvencije in seznamov. Nemalokrat pa so ljudje na terenu tisti, ki sporočajo, kaj je njihova dediščina, kaj jim pomeni, predvsem pa, kar je tudi eno glavnih poudarkov Unescove Konvencije, da skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kulturno dediščino, skrbijo za njen prenos iz roda v rod, jo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino nenehno poustvarjajo (MKVNKD 2007, člen 2) in kot nosilci te dediščine poudarjajo: »Ohranjali bomo našo dediščino ne glede na Unesco«.

Ob vpisu v Register moramo nesnovno kulturno dediščino uvrstiti v eno od šestih zvrsti. Enotnega vzorca ne moremo oblikovati, ker so pri številnih elementih v ospredju njihove posebnosti, ki zahtevajo dodatne raziskave in sklepanje kompromisov, tako na terenu med nosilci dediščine kot med strokovnjaki, ki to dediščino preučujejo.

»V osnovi se sicer zavzemamo za vpis elementov nesnovne kulturne dediščine, ki imajo v lokalni skupnosti primarno funkcijo, hkrati pa vemo, da je danes takih malo, saj številne skupnosti in posamezniki svojo dediščino prilagajajo novim potrebam« (N. ŽIDOV 2014, str. 154).

V preteklih šestih letih smo v Slovenskem etnografskem muzeju kot Koordinator uspešno sodelovali z nosilci nesnovne kulturne dediščine, kar se odraža tudi v številu evidentiranih nosilcev v Registru – kar 157! Tovrstno sodelovanje pa smo v muzeju lahko dosegli le z upoštevanjem dejstva, ki ga je zapisala Hrovatinova in ga v Sloveniji upoštevamo vse od podpisa Konvencije, da skupine in skupnosti nesnovno kulturno dediščino prepoznavajo in identificirajo kot del njihovega življenja (M. HROVATIN 2016, str. 96), in ne, kot misijo nekateri, da stroka in raziskovalci določajo kaj je dediščina neke skupine. Konvencija nalaga državam podpisnicam, da glede na stanje v njihovi državi pripravijo enega ali več popisov nesnovne kulturne dediščine na njenem ozemlju (MKVNKD 2007, člen 12). Pri tem se vsaka država sama odloči, kakšen register bo vzpostavila in ga redno posodabljala. Santova je pri preučevanju registrov različnih držav te razdelila na dva tipa: koncept, ki temelji na vpisanih elementih, ali koncept, ki temelji na nosilcih. Koncept, ki temelji na nosilcih, se lahko kaj hitro spremeni v dolg seznam imen, življenja nosilcev pa imajo omejen čas trajanja. Tovrstni seznam zahteva konstantno komunikacijo med terenom in upravljavci registra. Koncept registra, ki temelji na vpisu elementov, pa kot samoumevno komponento razume nesnovno kulturno dediščino kot nekaj živega, kar brez nosilcev ne obstaja, in zato opisuje le elemente, njihovi nosilci pa niso posebljeni (M. SANTOVA 2014, str. 37–38).

Slovenski Register je zasnovan kot kombinacija obeh konceptov. V Registru je najpomembnejši opis elementa, katerega nosilec je lahko kdorkoli (posameznik, skupina, društvo ipd.), v nadaljevanju pa so ob enotah vpisani nosilci z imeni, naslovom in dejavnostjo, seznam nosilcev pa se stalno dopolnjuje. Slovenski sistem se je med kolegi iz drugih držav Jugovzhodne Evrope izkazal kot izredno dobro zastavljen, saj kljub pomembnosti vpisanega elementa poudarja nosilce, to pa zahteva tesen in reden stik s terenom. Sodelovanje Koordinatorja in nosilcev dediščine pa se ne konča po vpisu v Register, temveč se nadaljuje. V Slovenskem etnografskem muzeju smo npr. v sodelovanju z Zvezo društev igre Pandolo Slovenije leta 2016 že četrto leto zapored kot del državnega prvenstva organizirali Turnir Slovenskega etnografskega muzeja v igri pandolo.

Eno temeljnih načel človekovih pravic izhaja iz dejstva, da je nesnovna kulturna dediščina že po svoji naravi živa in dinamična, kar je treba upoštevati, vendar pa naj njenega varovanja ne ovirata avtentičnost in ekskluzivnost (M. IVANOVA 2016, str. 75). V povezavi z enotami, vpisanimi v Register, in željo njenih nosilcev, strokovnjakov, prijaviteljev, politike ali turističnih delavcev za Unescovo nominacijo pa se pogosto pojavljata prav vprašanji avtentičnosti in ekskluzivnosti. To se dogaja pri enotah nesnovne kulturne dediščine s podobnimi elementi, znanji in veščinami, a manjšimi posebnostmi, ki pa jih nekateri nosilci in tudi strokovnjaki ne priznavajo in želijo z vpisom v Register pridobiti priznanje samo »svoji« dediščini. To lahko opišemo kot »lastninjenje« dediščine, vpis v Register pa kot željo po »zaščiti«. Pri tem gre predvsem za neznanje o tem, da je Register le strokovni seznam brez pravnih in finančnih posledic. Santova je opozorila na pomembnost formulacije 12. člena Konvencije, ki pravi, da je cilj nacionalnih seznamov ali registrov zagotovitev prepoznavanja z namenom varovanja (M. SANTOVA 2014, str. 35). Določbe glede celostnega ohranjanja nesnovne kulturne dediščine posebnega pomena, podpiranja skupin in posameznikov, ki so njeni nosilci, in varstva kulturnih prostorov, povezanih z njim, se za določene elemente v slovenski zakonodaji¹⁸ oblikujejo šele ob predlogu za razglasitev za nesnovno kulturno dediščino posebnega pomena. Zaradi številnih nominacij za vpis na Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva imajo pri obravnavi prednost multinacionalne nominacije, ki združujejo sorodne elemente nesnovne kulturne dediščine držav,¹⁹ zato drobljenje podobnih elementov v posameznih državah ni smiselno. Trenutno je v pripravi nominacija, ki združuje dva elementa iz slovenskega Registra: Klekljanje idrijske čipke in Klekljanje slovenske čipke. Nominacijo z imenom Klekljanje čipk v Sloveniji bo Republika Slovenija predvidoma oddala marca 2017.

Glavni poudarek pri obravnavi nesnovne kulturne dediščine so nosilci. Tukaj se odpira tudi največ izzivov: vprašanje živosti in poustvarjanje dediščine. Kot dober primer lahko navedemo element Izdelovanje trničev in pisav, ki smo ga v Register vpisali leta 2014. Postavlja se vprašanje, ali je vpis v Register spodbudil njegov razvoj in ohranjanje? Leta 2013 je bila evidentirana samo ena izdelovalka, ki je trniče izdelovala le za predstavitev ob Prazniku trniča na Veliki planini. Po treh letih se je število izdelanih trničev povečalo, Rezka Mali je svoje znanje izdelovanja prenesla naprej, tradicionalni velikoplaninski sir trnič pa je bil vključen tudi v projekt Okusi Kamnika, s katerim želijo dediščino trniča približati širši javnosti. Vsekakor je tudi vpis v Register doprinesel majhen delček k ohranitvi in varovanju dediščine izdelovanja trničev. Tudi pri elementu Slamnikarstvo na Domžalskem bi si že zeleli podoben rezultat, a zaenkrat ostaja pri prenosu znanj na delavnica, slamnikarstvo kot domača obrt pa živi le še pri redkih posameznikih. Kljub temu je pomembno, da se v Register

¹⁸ Utrinek s 1. Slovenskega rokodelskega festivala, A. Jerin, 2015.

¹⁹ Priprava multinacionalnih nominacij dokazuje, da nesnovna kulturna dediščina ni zamejena s teritorialnimi mejami posameznih držav, temveč med njimi prehaja skupaj z ljudmi, ki skrbijo za njeno ohranjanje.

vpisujejo tudi elementi, ki so živi le še v manjšem obsegu. Prav to je bistvo nesnovne kulturne dediščine: njeni živost, spremembe in razvoj.

Zavedanje dinamičnosti nesnovne kulturne dediščine in njen razumevanje lahko spodbudita znanje in inovacije, ki so ključni za njen trajnostni razvoj (A. POLYNIKI 2016, str. 213).

Izdelovanje trničev na Veliki planini, 2013 (Foto: A. Jerin).

V Register vpisani elementi pa so nemalokrat povezani tudi z drugo zakonodajo, kot je to v primeru s certificiranjem povezanih prehranskih enot. V Register smo do sedaj vpisali sedem²⁰ elementov, ki ohranajo tradicionalno pripravo hrane in njeno uživanje. Tradicija je dinamičen in spremenljiv pojav, njene manifestacije imajo trenutni značaj, njihova funkcija pa se kot pojav izraža v socialnih interakcijah. Tradicija ni zamrznjena kot premični predmeti ali nepremična dediščina (K. CZERWINSKA 2015, str. 129). Zato certificiranje po eni strani varuje izvirni recept, medtem ko na drugi zamrzuje možnost dinamičnega razvoja. To je bil tudi eden glavnih vzrokov negativnega priporočila Evalvacijskoga telesa Unescovega Medvladnega odbora za varovanje nesnovne kulturne dediščine leta 2015, s katerim je negativno ocenil slovensko nominacijo Tradicionalnega izdelovanja kranjskih klobas za vpis na Unescov Reprezentativni seznam. Konvencija poudarja skupno dediščino, njeni živost in ne zamrzovanja s takšnimi ali z drugačnimi ukrepi. Certificiranje ima svoje zakonitosti, ki pa marsikdaj niso v prid nosilcem nesnovne kulturne dediščine. S tem se strinja tudi Židova, ki pravi, da smejo

»izdelke /.../ pod zaščitenim imenom prodajati le nosilci s certifikati. Težavo vidim v dejstvu, da je certifikat plačljiv, zato ni dostopen vsem zainteresiranim. Še spornejše pa se mi zdi, da lahko znanja (npr. o pripravi neke jedi), ki so bila prvotno splošna v neki skupnosti,

²⁰ Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas, Priprava poprnikov, Priprava belokranjskih pogač, Priprava prostih povitic in belokranjskih povitic, Priprava bohinjskega mohanta, Priprava prleških gibanic in Priprava bovških krafsov.

uporabljajo posamezniki iz povsem drugega okolja, ki imajo dovolj denarja za plačilo certifikata, nosilci brez njega iz prvotnega okolja pa imajo pri izdelavi in prodaji omejitve. Pri certificiranju gre lahko tudi za odtujitev lokalnega znanja in njegovo izrabo v rokah tistih, ki imajo denar in vidijo v certificiranem izdelku možnost zaslužka – kar pa je po mojem mnenju v nasprotju s cilji Konvencije» (N. ŽIDOV 2014, str. 155).

Prav tako je treba poudariti izključevalni vidik certificiranja: nekdo ima certifikat in lahko npr. prodaja belokranjsko pogačo pod tem imenom, pa čeprav ni iz Bele krajine, Belokranjci, ki niso plačali certifikata, pa do prodaje pod tem imenom niso upravičeni.

Embalaga za shranjevanje belokranjske pogače, 2014 (Foto: A. Jerin).

Težava ali izliv, s katerima se soočamo, je tudi komercializacija.

»Načeloma v Register ne vpisujemo enot, kjer gre za očitno folklorizacijo dediščine, ki nima več primarne, še manj pa obredne funkcije; to je npr. dediščina na turističnih prireditvah. Skušamo se tudi izogibati predstavitvam elementov dediščine, ki so iztrgani iz konteksta, časa in prostora« (N. ŽIDOV 2014, str. 154).

Izrazit primer tovrstne dediščine so obhodi kurentov. Kaj pomeni za ohranjanje njihove dediščine pojavljanje zunaj primarnega časa in prostora, kot je bila npr. njihova prisotnost na poletnih olimpijskih igrah v Londonu leta 2012. Gre za njihovo promocijo, Koordinator pa ni institucija, ki bi postavljala pravila in izvajala nadzor. To je stvar nosilcev, ljudi na terenu, ki sami presodijo, kaj bodo naredili s svojo dediščino. Medtem ko Konvencija spodbuja vključenost skupin, skupnosti in posameznikov v »načrtovanje« (ang. *policymaking*), pa ne navaja načina izvedbe. V večini primerov strokovnjaki s pomočjo kritične refleksije še vedno niso zadostno artikulirali številnih vlog, ki jih imajo na terenu kot učitelji, svetovalci in raziskovalci (R. BARON 2016, str. 12). V Sloveniji imajo strokovnjaki različna stališča

do vpletjenosti v razvoj in dokumentiranje nesnovne kulturne dediščine: od aktivnega sodelovanja v načrtovanju in revitalizaciji do pasivnega opazovanja in dokumentiranja.

Namesto zaključka

Oblikovanje Registra zahteva strukturirano obravnavo nesnovne kulturne dediščine ob upoštevanju njene živosti, kar marsikdaj povzroča trenja med strokovnjaki, kolegi iz muzejev in drugih strokovnih ustanov ter med stroko in predstavniki Ministrstva za kulturo. Nestrinjanja in poznejša sklepanja kompromisov in iskanje rešitev izboljšujejo rezultate v dobrobit dediščine. Izzivi in težave, s katerimi se soočamo pri oblikovanju nacionalnega Registra, pa so pogosto tudi del razglašanja enot nesnovne kulturne dediščine za nesnovno kulturno dediščino lokalnega in državnega pomena ter pri pripravi nominacij za vpis na Unescov Reprezentativni seznam. Pri teh postopkih se nesnovna kulturna dediščina pogosto sooča tudi z željami oblasti in politike, kar pa ima lahko pri njeni interpretaciji nezaželene nasprotne učinke.

Viri in literatura

- BARON, Robert (2016): Public folklore diagolism and critical heritage studies, *International Journal of Heritage Studies*, str. 1–19.
- CZERWINSKA, Kinga (2015): Polish Cultural Heritage and the UNESCO Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: Hopes and Fears, *The IOV Journal of Intangible Cultural Heritage*, M. Santova ur., Sofija, str. 125–138.
- HROVATIN, Mirela (2016): A Short Overview of the ICH Safeguarding Policy in Croatia, *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO*, M. Ivanova ur., Sofija, Regionalni center za varovanje nesnovne kulturne dediščine v JV Evropi pod okriljem Unesca, str. 93–104.
- IVANOVA, Miglena (2016): Collaboration, Dialogue, Negotiation and Consultations with the Communities in the Process of the Implementation of Safeguarding Policies in Bulgaria, *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO*, M. Ivanova ur., Sofija, Regionalni center za varovanje nesnovne kulturne dediščine v JV Evropi pod okriljem Unesca, str. 72–81.
- Internetni vir 1. UNESCO: The States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003). Dostopno na: <<http://www.unesco.org/culture/ich/en/states-parties-00024>> [13. 12. 2016].
- Internetni vir 2. UNESCO: Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. Dostopno na: <<https://ich.unesco.org/en/lists?multinational=3&type=00002&display1=inscriptionID#tabs>> [13. 12. 2016].
- Internetni vir 3. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine: Register nesnovne kulturne dediščine. Dostopno na: <<http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register>> [19. 12. 2016].
- KOVAČEC NAGLIČ, Ksenija (2012): Sistem varstva žive kulturne dediščine v Sloveniji, *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*, A. Jerin, A. Pukl in N. Židov ur., Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, str. 15–19.
- POLYNIKI, Antigoni (2016): The Cyprus National Commission for UNESCO: Promoting and Transmiting ICH through Formal and Non-formal Education, *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention*

for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO, M. Ivanova ur., Sofija, Regionalni center za varovanje nesnovne kulturne dediščine v JV Evropi pod okriljem Unesca, str. 202–214.

Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (Uradni list RS, št. 102 / 10). <<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2010102&stevilka=5232>> [17. 11. 2016].

Register nesnovne kulturne dediščine. <http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_nesnovne_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_nesnovne_kulturne_dediscine/> [19. 12. 2016].

ROGELJ ŠKAFAR, Bojana (2014): Slovenski etnografski muzej, Koordinator varstva žive kulturne dediščine, *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob 10. obletnici Unescove Konvencije*, A. Jerin, T. Zidarič in N. Židov ur., Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, str. 24–25.

SANTOVA, Mila (2014): *To capture the elusive: Intangible cultural heritage*, Sofija.

SPANŽEL, Špela (2012): Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine, *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*, A. Jerin, A. Pukl in N. Židov ur., Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, str. 9–13.

Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (MKVNKD) (Uradni list RS-MP, št. 1 / 08).

<<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=20082>> [17. 11. 2016].

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1D) (Uradni list RS, št. 32 / 16).

<<http://www.uradni-list.si/1/content?id=126347&part=u&highlight=zvkd#!/Zakon-o-spremembah-in-dopolnitvah-Zakona-o-varstvu-kulturne-dediscine-%28ZVKD-1D%29>> [13. 12. 2016].

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) (Uradni list RS, št. 16 / 08 in nadaljnje spremembe).

<<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485>> [17. 11. 2016].

ŽIDOV, Nena (2012): Od prvih razmišljajev o nesnovni kulturni dediščini do njenega registra, *Priročnik o nesnovni kulturni dediščini*, A. Jerin, A. Pukl in N. Židov ur., Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, str. 21–26.

ŽIDOV, Nena (2014): Nesnovna kulturna dediščina Slovenije: Dileme pri varovanju v luči Unescove Konvencije, *Interpretacije dediščine*, T. Dolžan Eržen, I. Slavec Gradišnik in N. Valentinčič Furlan, ur., Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, str. 150–161.

ŽIDOV, Nena (2016): Nesnovna kulturna dediščina v Sloveniji v luči Unescove Konvencije (2003) / The Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of UNESCO's 2003 Convention, *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO*, M. Ivanova, ur., Sofija, Regionalni center za varovanje nesnovne kulturne dediščine v JV Evropi pod okriljem Unesca, str. 149–162.

Povzetek

Od leta 2011, ko je Ministrstvo za kulturo Slovenski etnografski muzej s sklepom imenovalo za Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine, se ta sooča s številnimi izzivi, ki jih v slovenskem prostoru odpira implementacija Unescove Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003). Muzej se sooča tudi z vprašanji, povezanimi z načinom evidentiranja elementov nesnovne kulturne dediščine in z njenimi nosilci, ki »svojo«

dediščino vsak razume na svoj način: kot nedotakljivo dediščino, dediščino posebnega pomena ali kot vir za turistične in tržne priložnosti. Za vodenje evidence nesnovne dediščine je bil leta 2008 zasnovan Register nesnovne dediščine, v katerega je bilo do konca decembra 2016 vpisanih 56 enot in evidentiranih 157 nosilcev nesnovne dediščine, za nesnovno kulturno dediščino državnega pomena pa je bilo razglašenih osem enot. Prav te razglasitve omogočajo nominacijo za uvrstitev na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Unescov Medvladni odbor za varovanje nesnovne kulturne dediščine je na letošnjem zasedanju 1. decembra 2016 na Unescov Reprezentativni seznam uvrstil prvi slovenski element – Škofjeloški pasijon.

Za prepoznavnost nesnovne dediščine je pomembna tudi promocija v Register vpisanih elementov in njihovih nosilcev v različnih medijih (razstavah, publikacijah, dogodkih, simpozijih, festivalih, spletnih straneh itd.), kar se odraža v prepoznavnosti in povečanem zanimanju zainteresirane javnosti tako za nacionalni Register kot tudi vpis na Unescova seznama.

Kot Koordinator se Muzej srečuje tudi z napačnimi razumevanji nosilcev dediščine in vloge stroke. Težave so pojavljajo tudi v zvezi s certificiranjem enot in komercializacijo nesnovne kulturne dediščine, ki pretirano poudarjata ekonomski oz. promocijski vidik dediščine. Stroka v predlogih za vpis v Register pogosto prepoznavata želje po lastninjenju dediščine in njeni »zaščiti«, kar je po navadi posledica (ne)znanja o tem, da je Register le strokovni seznam brez pravnih in finančnih posledic. Trenja med različnimi strokovnjaki, strokovnjaki in predstavniki Ministrstva za kulturo so po navadi posledica neupoštevanja zahtev po strukturirani obravnavi dediščine in razumevanje le te v kontekstu živosti. Tovrstna trenja zahtevajo sklepanje kompromisov in iskanje boljših rešitev, kar se odraža v številnih vpisih elementov v slovenskem Registru nesnovne kulturne dediščine.

Summary

Since 2011, when the Slovenian Ethnographic Museum was appointed by the Ministry of Culture as the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, the museum has been faced with numerous challenges posed in Slovenia by the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003). This role is a great challenge as it involves issues associated with the creation of a record of the elements of intangible cultural heritage and their bearers, who all have their own view of "their" heritage: from seeing it as untouchable heritage to heritage of special importance or as a source of tourism and marketing opportunities. In 2008, the Register of the Intangible Cultural Heritage was created and by December 2016 it contained 56 elements and 157 bearers, while 8 elements were declared intangible cultural heritage of national importance. The latter may also be nominated for the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. On 1 December 2016, at its annual session, the UNESCO Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage included on the Representative List the first Slovenian element – the Škofja Loka Passion Play.

Promotion is of exceptional importance for the recognisability of intangible cultural heritage. Within the coordinating role, the elements and their bearers included in the Register are promoted through different media (exhibitions, publications, events, symposia, festivals, website, etc.), which is reflected in the greater awareness and increased public interest in both the national Register and the inscription in the two UNESCO Lists and Register.

The Coordinator also has to deal with wrong understandings and interpretations of who is a bearer of a heritage element and what is the role of the experts. A great challenge is presented

by the elements that are connected with certification. Another issue is the commercialisation of intangible cultural heritage, where there is an economic aspect or an excessive promotional one. One important thing that is often overlooked is the “aliveness” of intangible cultural heritage, which is in some cases questionable. Often, the professionals are faced with the privatisation of and a desire to “protect” intangible cultural heritage through entry in the Register. This is mostly the result of lack of awareness that the Register is only a technical document, which does not have any legal or financial consequences for the registered bearers. The creation of the Register requires the structured consideration of the heritage, while taking into account its aliveness, which often leads to conflicts between experts, museum professionals and the representatives of the Ministry of Culture. These disagreements and the subsequent compromises and searches for solutions lead to better results to the benefit of the heritage.